

Іван ПАТЕР

ІДЕОЛОГІЧНО-ПРОПАГАНДИСТСЬКИЙ НАСТУП СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ НА ГАЛИЧАН (1944–1953)

Проаналізовано діяльність партійних і радянських структур УРСР щодо вкорінення у свідомість галицьких українців комуністичної ідеології та протидії національно-визвольному рухові на західних землях України у повоєнний період. З'ясовано причини нав'язування західноукраїнському громадянству “єдино правильного” марксистсько-ленінського світогляду. Розкрито активізацію політичної роботи серед населення західних областей УРСР союзними і республіканськими партійними організаціями, зокрема, прийняття ними відповідних постанов щодо викриття проявів націоналізму в галузі історії, літератури і мистецтва. Наголошено на напрямі ідеологічної роботи щодо залучення галицької інтелігенції на бік радянської влади. Висвітлено політичний і кримінальний терор супроти інтелігентів-галичан. Показано застосування режимом різноманітних пропагандистських методів та засобів (усна та друкована пропаганда, використання радіо, телебачення, преси тощо). Підкреслено певні зміни у кадровій політиці комуністичної партії після смерті Сталіна, які сприяли активному висуненню на керівні посади місцевих кадрів. Наголошено на позитивних наслідках даного процесу для розвитку суспільно-політичних та економічних відносин у регіоні.

Ключові слова: галичани, західні області, національно-визвольний рух, інтелігенція, тоталітарний режим, ідеологічно-пропагандистська робота.

Встановлення в Галичині у повоєнні роки сталінського тоталітарного режиму, перебудова на радянський лад економічного та суспільно-політичного життя вимагали належного ідеологічного забезпечення. Реалізацію генеральної лінії комуністичної партії у західноукраїнських областях забезпечували політичні та ідеологічні структури, сформовані сталінськими емісарами у перші ж місяці після звільнення регіону від нацистів. Непрості взаємини, які склалися між владою та населенням у період радянзації, стали предметом посиленої уваги з боку істориків, політологів, літературознавців із кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття.

Саме їм завдячуємо появу численних публікацій із даної проблеми (М. Гетьманчук, Я. Дашкевич, О. Ішук, С. Кульчицький, О. Луцький, О. Рубльов, Ю. Сливка, О. Стасюк та ін.), а також збірників документів: “Культурне життя. Західні землі” (у 3-х томах), “Літопис УПА. Нова серія”, “Національні процеси в Україні: історія і сучасність” (у 2-х ч.), “Радянські виборчі кампанії в Західній Україні (1946–1951 рр.)” тощо.

Партійно-державне керівництво УРСР вважало пропаганду одним із найважливіших засобів протидії ОУН і УПА, що давала йому можливість посіяти серед українців сумнів щодо успішного спротиву режимові, викликати серед населення недовіру до учасників національно-визвольного руху. Одним із таких пропагандистських засобів

стало звернення владних структур до вояків УПА і населення західноукраїнських земель загалом. Перше таке звернення від імені Президії Верховної Ради і РНК УРСР було затверджене Політбюро ЦК КП(б)У в лютому 1944 р., коли західні області України були ще окуповані нацистськими військами. Пізніше такі звернення приймалися ще декілька разів: наприкінці листопада 1944 р. – з нагоди звільнення від нацистів усіх українських земель, у травні 1945 р. – з приводу перемоги над Німеччиною, і у лютому 1946 р. – після виборів до Верховної Ради СРСР¹. Їх друкували на сторінках республіканської преси, в обласних, міських і районних газетах західноукраїнських областей, передавали по радіо, розкидали з літаків, зачитували на загальних зборах селян, розвішували на видних місцях у вигляді листівок і плакатів, видавали невеликими брошурами 50-тисячним накладом². Представники режиму обіцяли повстанцям “цілковите прощення їхньої тяжкої помилки, їхніх минулих провин перед Батьківщиною”, якщо вони добровільно перейдуть на бік влади, “зречуться всякої боротьби та ворожих виступів проти Червоної Армії”³. Однак доля тих, хто повірив у ці обіцянки та склав зброю, була незавидною. Більшість із них потрапили до таборів ГУЛАГу, частина – розстріляні, а деякі ставали інформаторами МДБ або поповнювали загони стрибків.

Питанням пропаганди серед населення регіону партійні комітети всіх рівнів приділяли посилену увагу, тримаючи в полі зору найголовніше питання – боротьбу проти учасників визвольного руху. Однак стан політично-пропагандистської роботи у Західній Україні не викликав оптимізму у московського керівництва. У вересні 1944 р. ЦК ВКП(б) заслухав доповіді ЦК КП(б)У, Львівського і Тернопільського обкомів партії про політичну роботу серед населення західних областей України й ухвалив спеціальну постанову “Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР”. Ця постанова зобов’язувала партійні організації “посилити боротьбу проти ідеології українських буржуазних націоналістів, викривати прояви націоналізму в галузі історії, літератури і мистецтва, поліпшити роботу по марксистсько-ленінському вихованню інтелігенції”. Резолюція Пленуму ЦК КП(б)У від 24 листопада 1944 р. про хід виконання вищезгаданої постанови ЦК ВКП(б), головним чином, була присвячена питанням пропагандистської і агітаційної роботи. Вона зобов’язувала партійні організації вжити всіх заходів для підвищення політичної активності громадянства.

11 жовтня 1944 р. у Львові відбулися збори обласного партійного активу щодо виконання рішень постанови ЦК ВКП(б) від 27 вересня 1944 р. про стан політично-масової роботи серед населення західноукраїнських областей. На зборах піддано критиці роботу більшості райкомів партії за неналежно поставлену агітаційно-виховну роботу, нехтування місцевими особливостями, застосування невідповідних форм агітації та пропаганди⁴.

Партійні комітети західних областей України, виконуючи постанови центральних органів, прагнули охопити масово-політичною роботою всі верстви населення. Для

¹ Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2001. – Т. 3: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України. – С. 104–116; 155–159; 223–230.

² Там само. – С. 103.

³ Там само. – С. 17.

⁴ Вільна Україна (Львів). – 1944. – 13 жовт.

проведення пропагандистсько-агітаційної роботи серед населення на підприємствах і в селах створювалися агітколлективи. Зокрема, з 1 жовтня по 15 листопада 1944 р. кількість агітколлективів у Львівській області зросла з 452 до 600, агітаторів – із 3 100 до 5 120 осіб. За півтора місяця для населення прочитано 4 207 лекцій і доповідей⁵. Зрозуміло, що ці показники явно завищені. Адже на 1 жовтня 1944 р. у Львівській області було відбудовано тільки 290 з 427 довоєнних промислових підприємств. На селі, без сумніву, агітколлективи були тільки на папері. Однак партійні функціонери, особливо на той час, займалися показухою, висвітлюючи свою роботу в рожевих тонах, оскільки боялися критики вищих інстанцій, але найбільше позбутися своїх посад, і тому повсюдно представляли завищені дані у всіх сферах соціально-економічного та суспільно-політичного життя регіону.

Тоталітарний режим, прагнучи добитися повного підпорядкування місцевого населення, все більше уваги приділяв агітаційно-пропагандистській роботі. Цим займалися відділи пропаганди й агітації, що діяли при обкомах, міськкомах і райкомах партії західних областей, а також лекторські групи. За короткий час тут сформовано структуру більшовицької політичної освіти, яка включала спеціальні гуртки, семінари, а також вечірні університети марксизму-ленінізму, що почали діяти при міськкомах партії. Суть їхньої діяльності зводилася головним чином до насадження серед місцевого населення догматів комуністичної ідеології, що відповідали принципам тоталітарної держави.

При міському Будинку контрпропаганди у Львові у 1945 р. діяв університет марксизму-ленінізму, який нараховував 500 слухачів, вечірні партійні школи, на підприємствах та в установах – школи політграмоти та гуртки по вивченню історії КПРС, біографій Леніна і Сталіна. На початку 1948 р. створено відділення республіканського товариства для поширення політичних і наукових знань. У 1950 р. у Львові відкрито філіал музею В. І. Леніна⁶.

Зауважимо, що особливо пропагандистсько-агітаційна робота серед населення західних областей посилювалася під час виборчих кампаній 1946–1951 рр. Зокрема, з числа працівників Станіславівського обкому КП(б)У було створено шість пропагандистських груп, учасники яких із 1 січня по 1 лютого 1946 р. прочитали 125 лекцій, охопивши 13 687 слухачів. Для агітаційної праці в цей же час Львівський обком скерував 30 науковців Львова. Їх головне завдання полягало не стільки в роз'ясненні змісту радянського виборчого законодавства, як у дискредитації національно-визвольного руху. У зв'язку з тим, всі виступи лекторів та агітаторів зводилися до читання лекцій на теми: “Украинские буржуазные националисты – злейшие враги украинского народа” або “Українські буржуазні націоналісти – агенти англо-американських імперіалістів” тощо⁷.

Вся ідеологічна робота партійних комітетів західноукраїнських областей була спрямована перш за все на привернення на свою сторону місцевої інтелігенції. Адже більшість її представників сприйняли нове повернення радянської влади до Галичини

⁵ Нариси історії Львівської обласної партійної організації. – Львів, 1980. – С. 110.

⁶ Радянський Львів. – 1945. – № 1. – С. 76; Історія Львова. – Київ, 1984. – С. 281.

⁷ Стасюк О. Радянські виборчі кампанії повоєнного періоду та політика радянзації західноукраїнського суспільства / О. Стасюк, В. Ільницький // Радянські виборчі кампанії в Західній Україні (1946–1951 рр.): зб. док. і матер. [упоряд. і відп. ред. О. Стасюк]. – Львів, 2011. – С. 16–17.

як доконаний факт, але зовсім не могли досягнути ідеологічних постулатів комуністичного керівництва. У доповідній записці управління НКДБ Львівської області від 30 жовтня 1944 р. “Про політичні настрої української інтелігенції міста Львова” підкреслювалося, що на основі нових агентурних даних тепер найбільш активно у вузьких колах інтелігенції дискутується питання про те, до якої міри змінився політичний лад радянської держави, яке її внутрішнє становище, коли кінець війни і т.п. Навівши висловлювання окремих інтелігентів не зовсім у рожевих барвах щодо дій радянського керівництва, робився висновок про ворожу налаштованість до радянського ладу інтелігенції, яка стверджувала, що радянська система порочна і ніскільки не змінилася, а набула лише іншу замасковану форму⁸. Тому, особливо наполегливо, партійні комітети та первинні партійні організації західних областей України проводили роботу серед інтелігенції, прагнучи виховувати її в “дусі марксистсько-ленінського світогляду”.

30 листопада 1944 р. у Львові відбулася обласна нарада інтелігенції, на якій з доповіддю “Про завдання інтелігенції у боротьбі з українськими буржуазними націоналістами” виступив перший секретар обкому партії І. Грушецький. У роботі наради взяли участь учителі, інженерно-технічні працівники, лікарі, письменники, професори, академіки, серед них М. Возняк, Я. Галан, С. Людкевич, І. Свенціцький⁹. У прийнятому на нараді зверненні до всієї інтелігенції Львівської області її закликалися “до активної боротьби проти українських буржуазних націоналістів, до відбудови народного господарства, розвитку науки, культури, мистецтва, виховувати свідомих патріотів соціалістичної Батьківщини, ще тісніше згуртуватися навколо рідної Комуністичної партії”¹⁰. Однак, зазначимо, що на той час ще не відбувалося “полювання на відьом”, а критика зводилася до загальноприйнятих фраз щодо посилення пропагандистсько-агітаційної роботи серед населення, закликалися інтелігенцію “всебічно допомагати органам радянської влади в справі скорішого розгрому і знищення німецької агентури – українсько-німецьких націоналістів”¹¹.

5–9 січня 1945 р. у Львові відбулася міжобласна нарада активу вчителів західних областей України. З доповіддю “Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини” виступив заступник голови РНК УРСР Д. З. Мануїльський. Зауважимо, що вже сама назва доповіді не коректна і пропагандистська. Адже українські націоналісти, по-перше, ніколи не були “німецькими” і не перебували на службі у нацистської Німеччини, про що, зрештою, засвідчують численні документи й наукові дослідження. По-друге, цинічно заявивши, що “вони (націоналісти) ніколи не відстоювали інтересів і прагнень українського народу”, Д. Мануїльський показав свою недолугість, бо тоді закономірно виникає питання, а чиї ж інтереси захищали українські націоналісти? Цілком зрозуміло, що свого народу.

Такі пропагандистські заходи партійних органів аж ніяк не впливали на свідомість галицької інтелігенції, хіба що посилювали її страх перед владою, боязнь позбутися роботи, бути репресованим або заарештованим.

⁸ Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Київ, 1995. – Т. 1. (1939–1953). – С. 221–222.

⁹ Вільна Україна. – 1944. – 2 груд.

¹⁰ Нариси історії Львівської обласної партійної організації. – С. 112–113.

¹¹ Вільна Україна. – 1944. – 2 груд.

Зрозуміло, що ефективність від таких акцій була дуже малою. Про це засвідчила постанова Політбюро ЦК КП(б)У “Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях України” від 1 січня 1945 р., в якій вказувалося про недостатньо розгорнуту обкомами партій, органами НКВС і НКДБ партійно-політичну й культурну роботу серед населення. Зокрема, зазначалося, що партійними організаціями політична робота проводилася, здебільшого, у райцентрах і в найближчих селах, а віддалені населені пункти взагалі не охоплені пропагандистсько-агітаційними заходами. Також підкреслювалося, що в деяких районах політична робота проводилася по-компанійськи і, взагалі, припинена¹². До прикладу, у Тернопільській області, із довідки ЦК КП(б)У від 18 лютого 1945 р., відсутня систематична масово-політична робота серед населення, агітатори на селі відсутні, районний актив не виступає з доповідями перед населенням на політичні теми, майже повністю відсутня будь-яка робота серед сільської молоді, у селах майже немає комсомольських організацій¹³. Тому головним завданням для комуністів і комсомольців західних областей України ЦК КП(б)У й надалі визначив рішучу й нещадну боротьбу з українським визвольним рухом¹⁴.

У тому руслі найбільше проявлялася недовіра до місцевої інтелігенції, яка стала визначальною рисою сталінської кадрової політики в західному регіоні. Радянська адміністрація у західних областях формувалася майже виключно з прибулих зі східних областей України та інших союзних республік, які призначалися на більш відповідальні посади. Становище інтелігенції чотирьох галицьких областей у цих умовах було неоднозначним: деяка її частина намагалася інтегруватися в тодішню радянську систему й забезпечити її духовно; більший відсоток інтелігентів став об’єктом політичного або кримінального терору, фізичних і моральних репресій; окремі представники інтелігенції були відверто зацікавленими у зміцненні сталінської системи й виступали її ревними апологетами. Зазначимо, що для сталінізму було характерне огульно зневажливе, підозріле ставлення до інтелігенції взагалі, відведення їй позиції “третього зайвого” в соціологічній схемі “робітничий клас – колгоспне селянство”. Тому на західноукраїнських землях сталінізм прагнув насамперед викоринити національно-культурні особливості, а потім під гаслами “боротьби проти націоналізму” розпочати денационалізацію місцевої української інтелігенції¹⁵.

Навколо галицької інтелігенції все більше затягувалося кільце тоталітарного режиму. 9 липня 1945 р. політбюро ЦК КП(б)У розглянуло питання і прийняло відповідну постанову “Про роботу з інтелігенцією м. Львова”. У ній зазначалося, що “лише незначна частина інтелігенції охоплена політичним впливом і марксистсько-ленінським вихованням”. Зокрема наголошувалося, що “інтелігенція західних областей України ще не оволоділа марксистсько-ленінським світоглядом, не придбала достатніх знань і досвіду в галузі соціалістичного будівництва, що частина місцевої

¹² Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. – С. 119.

¹³ Літопис УПА. Нова серія. – Київ; Торонто, 2002. – Т. 4: Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943–1959. Книга перша: 1943–1945. – С. 314.

¹⁴ Там само. – Т. 3. – С. 124.

¹⁵ Гетьманчук М. Інтелігенція Львівщини до умов сталінського тоталітарного режиму (1944–1953 рр.) / М. Гетьманчук // Українська національна ідея: реалії та перспективи. – Львів, 2003. – Вип. 13. – С. 155.

інтелігенції ще перебуває під впливом українсько-німецької та польської націоналістичної ідеології”¹⁶. Тому партійні органи взялися за “викорінення буржуазної ідеології у свідомості галицької інтелігенції”. Влада досить добре орієнтувалася у справжніх настроях багатьох представників місцевої інтелігенції, які здебільшого суттєво відрізнялися від публічних виступів. Партійне керівництво, поінформоване спецслужбами, добре розуміло, що формальна згода цих людей із радянською владою було певним компромісом, служила прикриттям своїх думок. У близькому оточенні місцеві інтелігенти критикували внутрішню і зовнішню політику Радянського Союзу, обурювалися репресіями проти греко-католицької церкви, не сприймали колективізації, висловлювали невдоволення щодо затискання свободи слова, з іронією відносилися до спроб нової влади уніфікувати суспільну свідомість. Такі настрої галицької інтелігенції були цілком зрозумілими. Висока національна свідомість населення Галичини, сильний релігійний вплив та європейські культурні цінності чинили інтелектуальний опір утвердженню сталінізму в краю¹⁷.

Вістря цієї боротьби було спрямоване насамперед проти “реакційних націоналістичних теорій” М. Грушевського та його школи. 24–26 червня 1946 р. під керівництвом секретаря ЦК КП(б)У К. Литвина відбулася республіканська нарада з питань пропаганди. Перед історичною наукою на Україні було поставлене одне з найважливіших завдань ідеологічного виховання мас – це викриття ворожих ідей Грушевського та його школи¹⁸.

Перші доноси на представників школи Грушевського у Львівському університеті ім. І. Франка з’явилися ще у грудні 1945 р., які подавалися тодішнім ректором І. Белякевичем як “ворожі шкідливі виступи професорів Кордуби, Крип’якевича та інших деяких комуністів університету”...¹⁹. Згодом за затвердженим парткомом університету тематичним планом доповідей із історії України на історичному факультеті у лютому–березні 1946 р. провели три пленуми кафедр історії, які відкрилися доповіддю І. Белякевича “Критика буржуазно-націоналістичної концепції Грушевського і його школи”²⁰. Проте ці заходи керівництва університету не дали йому бажаних результатів. На пленумах кафедр критикам Грушевського не вдалося примусити І. Крип’якевича і М. Кордубу виступити з осудом свого вчителя. В. Горбатюк (тодішній декан історичного факультету) пізніше зазначав, що “окремі професори і наукові працівники в усних виступах і в пресі уникають буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського і його “школи”, допускають часто тлумачення в дусі цієї шкідливої концепції, а подекуди, навіть відверто вихваляють Грушевського, як “вченого”, “забуваючи” про його націоналістичну концепцію і антинародну діяльність. Саме в такому дусі виступали професор Кордуба і професор Крип’якевич на засіданнях кафедр історичного

¹⁶ Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. – С. 169.

¹⁷ Галайчак Т. Інститут суспільних наук: сторінки історії / Т. Галайчак, О. Луцький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 27.

¹⁸ Вільна Україна. – 1946. – 30 черв.

¹⁹ Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його школою у Львівському університеті за радянських часів / Я. Дашкевич // Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Я. Дашкевич. – 2-ге вид., виправл. й доповн. – Львів: Львівське відділення ІУАД ім. М.С. Грушевського НАНУ, 2007. – С. 420.

²⁰ Там само. – С. 421.

факультету в січні–лютому 1946 року під час критики буржуазно-націоналістичної концепції Грушевського”²¹.

Однак ці заходи для “борців” проти Грушевського не принесли жаданих наслідків. Ні Крип’якевич, ні Кордуба не виступили з критикою своїх старих праць, але й за словами І. Белякевича “траплялися рецидиви в душі буржуазно-націоналістичних вилазок у статтях Крип’якевича, лекціях Рудницького”, історика О. Терлецького назвав “найяскравішим представником низькопоклонства перед буржуазною культурою Заходу”. На всі скарги І. Белякевича у Залізничному райкомі партії та Львівському міськкомі КП(б)У реагували досить стримано, а обком згідно з партійною субординацією мусив радитися з ЦК КП(б)У. Проте секретар ЦК по пропаганді К. Литвин не виявляв особливого ентузіазму, намагався гальмувати розгортання подій²².

Така позиція республіканських партійних органів була піддана критиці у звіті комісії управління пропаганди і агітації ЦК ВКП(б) від 1 липня 1946 р. “Про недоліки і помилки в ідеологічній роботі в Україні”. У звіті зазначалося, що “критика цих настанов (йдеться про історичні концепції М. Грушевського – *I. II.*) зі сторони радянських істориків університету (Львівського – *I. II.*) розцінювалася Львівськими обкомом і агітпропом ЦК КП(б)У як “надто різка” і по суті була засуджена”. У звіті піддано цькуванню І. Крип’якевича, М. Кордубу, О. Терлецького, про що йтиме мова далі²³.

Ще в кінці травня 1946 р. на пленарному засіданні Наукової сесії відділу суспільних наук Академії наук УРСР у Львові академік М. Возняк виступив з доповіддю на тему “Наукове товариство імені Шевченка у Львові та участь у ньому Івана Франка”. На думку співробітників МДБ, М. Возняк возвеличив українського “буржуазно-націоналістичного історика М. Грушевського та назвав його “єдиним вченим всього слов’янського народу”²⁴.

“Критик” Грушевського В. Горбатюк, осуджуючи цей виступ ученого, писав: “Перед багатолюдною аудиторією академік Возняк всіляко вихваляв відомого українського буржуазного діяча О. Кониського і М. Грушевського. Він не знайшов за потрібне викривати їхні реакційні націоналістичні германофільські ідеї і їхню антинародну діяльність. Навіть після того, як доповідачу з цього приводу була подана записка, він “діловито” відповів: “говорити про це не входило в тему моєї доповіді”²⁵.

Продовжуючи виступати на захист М. Грушевського, академік М. Возняк намагався довести перевагу праць ученого над тодішніми радянськими науковцями. Він у колі співробітників філії Академії наук у Львові наголошував, що “Грушевського критикують різні неуки і недоучки, а самі цілі сторінки у нього попереписували”. Даючи гідну відсіч різним “критикам”, М. Возняк відзначав Грушевського як великого вченого, якого таким вважали за кордоном, а вітчизняні історики від нього

²¹ Вільна Україна. – 1946. – 4 серп.

²² *Дашкевич Я. Дашкевич Я.* Боротьба з Грушевським та його школою... – С. 421–422.

²³ Культурне життя в Україні: Західні землі – 1939–1953. – Київ: Наукова думка, 1995. – Т. 1: документи і матеріали / [упоряд. комент. Т. Галайчук; упоряд., вступ. ст. О. Луцький; упоряд. Б. Микитів, Л. Батрак, Л. Федоришин]. – С. 340–341.

²⁴ *Ищук О.* Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи Грушевського у 1946 році / О. Ищук, Н. Ніколаєва. – Київ, 2007. – С. 8.

²⁵ Вільна Україна. – 1946. – 3 серп.

відмовлялися. Академік підкреслював, що “Грушевський зробив для України більше користі, ніж всі його критики разом взяті”²⁶.

Думку М. Возняка підтримував й професор М. Кордуба, який підкреслював: “Грушевський – це прапор української історичної науки і гордість українців, як нації...”²⁷

У червні–липні 1946 р. антиукраїнські сили перейшли до наступу в галузі літературознавства та історії. У республіканській пресі з’явилося чимало розгромних матеріалів, спрямованих проти “Нарису української літератури”, виданого Академією наук УРСР у 1945 р. під редакцією С. Маслова та Є. Кирилюка. Суть цих так званих “рецензій” зводилася до критики авторів за допущені помилки, які походили від буржуазно-націоналістичних концепцій М. Грушевського.

29 липня 1946 р. в приміщенні Будинку працівників науки і мистецтва відбулися загальноміські збори інтелігенції Львова, де прозвучали негативні виступи щодо “Нарисів історії української літератури” за “відновлення старих, засуджених теорій... М. Грушевського і його школи”²⁸.

Після доповіді відомого погромника І. Кацнельсона (Стебуна) “Про деякі хиби в сучасному українському літературознавстві”, М. Рудницький зазначив: “... Йде дурнуватою похід проти українців. Цей похід явно проводиться російськими шовіністами разом із т. зв. “малоросами” та жидами... у нас зараз російська нація краща всіх, їй належить першість у всьому і їй дозволено задавити та знищити всі решту націй, як вже знищили кабардино-балканців та кримських татар”²⁹.

Одночасно почався наступ на українських істориків, зокрема львівських, заініційований безпосередньо Москвою. У зазначеному вище звіті комісії управління пропаганди і агітації ЦК ВКП(б) (очолював С. Ковальов – заввідділу управління) відзначалося, що “запеклі націоналісти, які під час німецької окупації виступали з погромними фашистськими брошурами, Крип’якевич, Кордуба, Терлецький та інші, мають можливість і тепер з кафедр інститутів проводити свої ворожі теорії...”, виступили з відвертим захистом буржуазно-націоналістичних поглядів Грушевського, підносять останнього, як “борця проти поневолення і всяких зусиль денационалізації зі сторони агресивних народів” (під цим розуміється російський народ). Професор Кордуба висловив жаль, що, мовляв, Грушевський піддається критиці з боку деяких його земляків-українців. Професор Крип’якевич, возвеличуючи “заслуги” Грушевського, відкрито заявляє, що радянська історіографія поклала в основу його праці без будь-яких суттєвих змін”³⁰.

Згодом матеріали звіту стали основою опублікованої С. Ковальовим у статті “Исправить ошибки в освещении некоторых вопросов истории Украины”³¹ і

²⁶ *Ицук О.* Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи... – С. 9.

²⁷ Там само.

²⁸ *Клебан Л.* Наукова та громадська діяльність Михайла Возняка (1881–1954) / Л. Клебан. – Львів, 2010. – С. 131.

²⁹ *Ицук О.* Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи... – С. 7.

³⁰ *Культурне життя в Україні. Західні землі.* – Т. 1. – С. 340.

³¹ *Культура и жизнь (Москва).* – 1946. – 10 июля.

передрукованої в республіканській пресі та окремих обласних газетах³². Ця стаття стала сигналом для кампанії проти академічної “Історії України” (Т. 1. – 1943), бо вона була основним об’єктом нападу С. Ковальова, та проти львівських істориків³³.

Директор Інституту історії АН УРСР М. Петровський 24 липня 1946 р. виступив із “самокритикою”, засудивши М. Грушевського та його “школу” в цілому, проте не назвав нікого з його львівських учнів³⁴. Однак на нараді з питань ідеологічної роботи у Львові секретар обкому Є. Желяк у своїй доповіді, критикуючи історичні концепції М. Грушевського, договорився до того, що “ці концепції стали духовною зброєю банд українсько-німецьких націоналістів”, ганьбив М. Кордубу та І. Крип’якевича³⁵.

І. Крип’якевич, зацькований зі всіх боків партійними органами і спецслужбами, був доведений до відчаю, а, ознайомившись зі статтями М. Петровського і С. Ковальова, серед співробітників відділу історії України Інституту історії АН УРСР заявив: “... До якого часу будуть мене травити. Коли вже наступить кінець всім цим обробкам. Так все це набридло, і головне – вбиває всі творчі пориви, що і жити не хочеться. Якби не діти та родина, то краще смерть, чим таке знущення і моральне вбивство. Як більшовики не розуміють, що такою обробкою вони не тільки не виведуть страх, але створюють собі ворогів. Я, якби був молодим, не обтяженим родиною, то пішов би до бандерівців...”³⁶.

Намагаючись повністю морально зламати І. Крип’якевича, як зазначалося вище, В. Горбатюк опублікував 3–4 серпня 1946 р. в газеті “Вільна Україна” статтю “Викорінимо залишки буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського і його “школи”. Автор, як й інші його однодумці, знову облив брудом М. Грушевського, який “пропагував “безбуржуазність” нації, отруєне вістря своєї концепції спрямовував проти російського народу, на роздмухування ворожнечі між українським і російським народами... схилився і плазував перед німцями... Центральна Рада підписала у 1918 р. “договір” з імперіалістичною Німеччиною... Грушевський і його “школа” безсоромно перекрутили історію лише для того, щоб протиставити один одному братні народи, щоб нацькувати український народ на братній російський народ”.

Не оминув він й І. Крип’якевича. Тепер він накинувся на вченого за його “Історію України” (1934 і 1941 рр.). В. Горбатюк показав свою нефаховість історика, написавши, що в книзі Крип’якевича перекручені всі факти, але найголовніше звинувачення він записав авторові в тому, що в роботі “проводиться антинаукова, антирадянська думка, що нібито український і російський народи “ворогували”. В. Горбатюк свідомо морально тиснув на І. Крип’якевича, прагнув перекрити йому всі шляхи в науково-педагогічній діяльності. Він писав: “Вже пройшло два роки від визволення Львова від німецьких загарбників, а професор Крип’якевич ще й досі не спромігся хоч би слово промовити про цю свою виключно шкідливу працю, не розкрив її антиісторичного спрямування і фальсифікації... Професори Крип’якевич і Кордуба ще

³² Ковальов С. Виправити помилки в освітленні деяких питань історії України / С. Ковальов // Радянська Україна. – 1946. – 24 лип.; Вільна Україна. – 1946. – 26 лип.

³³ Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його школою... – С. 424.

³⁴ Радянська Україна. – 1946. – 24 і 26 лип.

³⁵ Вільна Україна. – 1946. – 24 лип.

³⁶ Луцк О. Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи... – С. 8.

й досі допускають неправдиві тлумачення у своїх лекційних курсах у державному університеті”³⁷.

Стаття В. Горбатюка викликала в середовищі львівської інтелігенції враження вибуху бомби сповільненої дії. Письменник П. Карманський висловився так: “Горбатюк – скотина, він чіпляється до такої ввічливої, чуйної людини, як Іван Петрович Крип’якевич, а до цього перед ним підлизувався та видав себе за його друга”. Публікація Горбатюка буквально приголомшила академіка М. Возняка, який вважав, що незабаром його заарештують і вивезуть у віддалені райони Союзу. У розмові з прибулим у відрядження до Львова завідувачем кафедри російської літератури Кизил-Ординського інституту професором А. Музичкою він сказав: “... Ну ось і прийшла моя черга, доведеться їхати туди, звідки Ви приїхали...”³⁸

Сам же І. Крип’якевич вважав статтю не солідною, не науковою, продиктованою, а Горбатюка маленьким чоловічком, до того ж кар’єристом. Крип’якевич готовий вже був визнати помилки у своїх працях, проте не погоджувався з критикою історичної школи М. Грушевського, його німецькою орієнтацією, відзначав федералізм Грушевського, його довгу боротьбу проти проголошення самостійності України і спротив натиску з боку самостійників. Очевидно, що на той час І. Крип’якевич вже остаточно змирився зі своїм критичним становищем і тому заявив: “... Я не візьму на себе захист Грушевського, достатньо і того, що мені потрібно подумати про власний захист”³⁹.

Виступаючи 9 серпня 1946 р. на зібранні партійно-радянського активу Червоноармійського району м. Львова з порядком денним “Про завдання інтелігенції в роботі на ідеологічному фронті”, І. Крип’якевич заявив, що Грушевський дійсно не застосовував марксистський метод, дав недостовірну характеристику про походження українського народу. Однак поки що немає загальноновизнаної науково розробленої історії України й тому учням Грушевського дуже важко самим розібратися в усіх питаннях, давати правильний аналіз історичних фактів. Наприкінці виступу І. Крип’якевич заявив, що буде працювати в напрямі правильного застосування марксистського методу у вивченні історії України⁴⁰.

Сталінський режим прагнув до кінця зламати українських істориків і в цьому добився вже певних результатів, які, однак, й далі не задовольняли їхніх ворогів. Зокрема, І. Крип’якевича та О. Терлецького примусили виступити на нараді партійно-радянського активу Залізничного району Львова. У звіті про цю нараду говорилося, що “професор І. Крип’якевич у своєму виступі зупинився на основних рисах буржуазно-націоналістичної концепції М. Грушевського”. Проте, І. Крип’якевич “не до кінця викрив всю антинародну суть, що сіяла ворожнечу між українським і російським народами і служила на користь буржуазії”. Він зазначав, що “Грушевський “не розумів” боротьби класів, “не бачив” боротьби народних мас проти своїх експлуататорів і через те розглядав націю як одне ціле, “не розумів” питання про державу як класового органу, про виникнення націй. Далі Крип’якевич відзначив, що в минулому він

³⁷ Вільна Україна. – 1946. – 3 серп.

³⁸ *Іщук О.* Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи... – С. 11-13.

³⁹ Там само. – С. 12.

⁴⁰ Районні наради партійного активу міста Львова з питань ідеологічної роботи // Вільна Україна. – 1946. – 13 серп.

також стояв на таких же позиціях, як і Грушевський, допустився багатьох помилок у написаній популярній історії України, а прийшов до викриття своїх помилок лише глибоко вивчаючи марксистсько-ленінську теорію. Однак, підкреслювалося у звіті, “професор Крип’якевич так і не виявив ідейних зв’язків антинародної ворожої ідеології Грушевського з буржуазією та зрадниками українського народу – українсько-німецькими націоналістами”⁴¹.

Стосовно О. Терлецького, у звіті говорилося, що “на зрушення його світогляду вплинула радянська дійсність, що лише тут, у радянській країні, він побачив правильне розв’язання національного питання, найдемократичнішу в світі державу робітників і селян”. Проте, йшлося у звіті про нараду, “доцент Терлецький нічого не сказав про допущені ним помилки в минулому”⁴².

Відомий український історик Я. Дашкевич зазначав, що “за правдомовність передачі виступів “буржуазно-націоналістичних істориків” (І. Крип’якевича і О. Терлецького – *І. П.*), яких треба було компрометувати всіма засобами, ручатися не можна”⁴³.

Незважаючи на всі ті виступи істориків, їх цькування продовжувалося й далі, нагніталася навколо них нездорова атмосфера, створювалося вороже ставлення до них із боку колег по роботі, робилися спроби морально їх принизити. 13 серпня 1946 р. відбувся ще один захід з метою приниження людської гідності у Львівському університеті, де було проведено розширене засідання бюро партійної організації з запрошенням всіх професорів, викладачів кафедр історії та літератури. На бюро було заслухано та обговорено доповіді про стан викладання історії України та історії української літератури в університеті. На засіданні знову піддано критиці погляди учнів Грушевського – професорів Крип’якевича, Кордуби та інших й прийнято відповідне рішення⁴⁴.

Більшість львівської інтелігенції розуміла, що розпочата кампанія проти Грушевського та його школи була доказом відсутності свободи слова та демократії в Радянському Союзі, адже Грушевський – вчений зі світовим ім’ям, тому подібна критика ніскільки не применшить його авторитету вченого. Науковці підкреслювали великі заслуги Грушевського як організатора НТШ, заперечували будь-яку його зраду для українського народу, якої він ніколи не здійснив, а навпаки, проводив для своєї нації культурну працю, яку за жодних обставин не буде викреслено з української історії.

Окремі львівські інтелігенти здійснювали сміливі громадянські вчинки, відмовляючись від виступів із критикою поглядів М. Грушевського. П. Карманський, який мав виступати перед зборами Червоноармійського райкому партії м. Львова, незважаючи на попередження головуючого та оголошення його виступу перед аудиторією, під час перерви пішов додому, начебто для кращої підготовки промови, і більше до зали не повернувся.

На наступний день після зібрання П. Карманський у бесіді із знайомими заявив: “... Що я дурень лізти зі своїм словом. Що мені залишалося говорити, якщо доповідач

⁴¹ Вільна Україна. – 1946. – 13 серп.

⁴² Там само.

⁴³ Дашкевич Я. Боротьба з Грушевським та його школою... – С. 426.

⁴⁴ Там само. – С. 425.

говорив дурниці, що Грушевський орієнтувався на німців. Це ж абсурд, з цього всі наші люди сміються. Хай би він хоч одну цитату привів з творів Грушевського, де останній орієнтував українців на дружбу з німцями”⁴⁵.

Антиукраїнська кампанія з новою силою розгорнулася після постанови ЦК ВКП(б)У 26 липня 1946 р. у зв'язку зі звітом ЦК КП(б)У про підготовку, підбір і розподіл керівних партійних і радянських кадрів в українській партійній організації, що дуже вдарила по київському ЦК, саме по лінії ідеологічно-політичної роботи. Серпневий (15–17 серпня 1946 р.) пленум ЦК КП(б)У, обговоривши згадане рішення ЦК ВКП(б), вважав, що ЦК “недооцінив особливої важливості ідеологічної роботи, не приділив потрібної уваги добору та ідейно-політичному вихованню в галузі науки, літератури, мистецтва, не організував у пресі широкої критики ворожої буржуазно-націоналістичної ідеології. Внаслідок цього, в деяких книгах, журналах і газетних статтях, в усних виступах окремих українських істориків та літераторів є ідеологічні помилки і перекручення, спроби відродити буржуазно-націоналістичні концепції історика Грушевського та його школи”.

Партійній критиці були піддані I том “Історії української літератури” за “буржуазно-націоналістичні погляди на історію українського народу і його літературу”, I том “Історії України” за “серйозні помилки націоналістичного характеру” та Львівський університет, в якому “протягом довгого часу учні і послідовники “теорій” Грушевського ширили буржуазно-націоналістичні погляди, засмічували свідомість радянських студентів усяким націоналістичним мотлохом”⁴⁶.

Після серпневого пленуму ЦК КП(б)У напади на представників “школи” Грушевського ще більше посилювалися. 24 серпня 1946 р. І. Богодист опублікував статтю під промовистою назвою “Професор Крип’якевич перекручує історичні факти”, в якій звинуватив ученого в неправильному висвітленні історії зв’язків Західної України з Росією (нарис “Перші зв’язки Західної України з Росією”, “Радянський Львів” за 1946 р., № 2–3), показав її як чужинця, а не акцентував “братні зв’язки українського та російського народів”, дав неправдиву оцінку окремим історичним постатям, не розкрив дійсного історичного розвитку українського народу⁴⁷.

Кульмінацією “боротьби” проти “буржуазно-націоналістичних концепцій” М. Грушевського та його школи у 1946 р. стали загальноміські збори інтелігенції Львова, які відбулися 14 вересня. В них взяли участь учені, наукові працівники, викладачі вузів, письменники, артисти, представники партійних, радянських і громадських організацій міста. На зборах із доповіддю “Про серйозні недоліки і помилки в ідеологічній роботі” виступив М. Бажан (на той час заступник голови Ради міністрів УРСР). Він піддав критиці “Нарис історії української літератури”, вказав на “помилки буржуазно-націоналістичного порядку” у статтях, опублікованих у журналах “Вітчизна”, “Україна”, “Радянський Львів”.

М. Бажан наголосив, що “ми в нових умовах України ставимо своїм першочерговим завданням рішучу принципову боротьбу проти історичної “школи” Грушевського, за її цілковитий розгром”. Потім взявся за критику львівських учених. Він сказав:

⁴⁵ *Іщук О.* Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи... – С. 12.

⁴⁶ Радянська Україна. – 1946. – 25 серп.

⁴⁷ Вільна Україна. – 1946. – 24 серп.

“Ми знаємо, наприклад, що один з учнів Грушевського – професор Крип’якевич, який написав раніше шкідливу, ворожу нам працю “Короткий курс історії України” (насправді такої книжки не було – *І. П.*), тепер став радянським вченим. Але чому ж він досі не розкритикував свої попередні шкідливі і, по суті, антинаукові праці? Чому прилюдно не відмовився від своїх старих поглядів і концепцій? Те ж саме можна закинути і академікові М. Возняку”. М. Бажан вважав, що така критика своїх старих, шкідливих поглядів і концепцій принесла б величезну користь цим вченим особисто, бо “вона служила б засадою для їх дальшої великої наукової роботи на благо народів, на збагачення скарбниці української радянської культури”.

Крім М. Бажана, на зборах виступив Я. Галан, який “напав” на вчених, доводив необхідність боротьби “проти проявів і впливів ворожих нам теорій і ідей”. В. Горбатюк та І. Беякевич піддали гострій критиці праці й висловлювання Крип’якевича та його однодумця М. Кордуби. М. Пархоменко у своєму виступі розкритикував М. Возняка за допущені помилки в його тритомній “Історії української літератури”. Він заявив: “Викликає подив, чому радянський вчений, академік Возняк досі не розкритикував цих помилок”⁴⁸.

На зборах виступив І. Крип’якевич. Будучи морально пригніченим, учений у своєму виступі зазначив, що “як учень Грушевського, він понад 30 років проповідував і поширював ідеї і теорії свого вчителя”. Суть своїх помилок історик, працюючи над “Коротким курсом історії України”⁴⁹, вбачав у невизнанні ним боротьби класів, спорідненості і спільності історичного шляху розвитку українського, російського й білоруського народів. Учений визнавав, що він, як і Грушевський, тенденційно підходив до історичних фактів і подій, замовчував тісні зв’язки українського народу з братнім російським, ототожнював політику російської буржуазії і царизму з політикою всього російського народу. І. Крип’якевич зазначив, що критика помилок за останній час у пресі, “допоможе йому усвідомити припущені хиби і стати на вірний шлях радянського вченого”.

“Засудив” свої попередні праці, в яких проходили теорії “історичної школи Грушевського”, відомий український літературознавець М. Рудницький. Із пресового звіту про збори довідуємося, що учасників зібрання (очевидно, йдеться про партійно-радянський актив. – *І. П.*), не задовільнив виступ доцента О. Терлецького (учень Грушевського). “Його промова на зборах, – говорилося у звіті, – свідчить, що він нічого не забув і нічого не навчився”. Промовець мав велику мужність і відвагу, заявивши, що він у своїх книгах і наукових розвідках “не мав нагоди робити помилок”⁵⁰. М. Кордуба на зборах не виступав, бо у пресі про це не згадувалося. М. Возняк виступати рішуче відмовився⁵¹.

Секретар Львівського обкому партії по пропаганді С. Желяк, підсумовуючи роботу зборів, не звернув уваги на виступи переслідуваних учених. Він і далі стверджував, що учні та послідовники Грушевського – Крип’якевич, Кордуба, Терлецький

⁴⁸ Загальнономіські збори інтелігенції Львова // Вільна Україна. – 1946. – 15 верес.

⁴⁹ * Так І. Крип’якевич назвав свою “Історію України”, очевидно, не хотів виправляти і дратувати своїх “критиків”.

⁵⁰ Вільна Україна. – 1946. – 15 верес.

⁵¹ *Дашкевич Я.* Боротьба з Грушевським та його школою... – С. 432.

та деякі інші – все ж до останнього часу не відмовилися від псевдонаукових антинародних концепцій свого вчителя. “Ці наукові працівники, – наголошував партійний функціонер, – які припустили досить багато помилок у своїх творах, повинні, нарешті беззастережно стати на правильний шлях в своїй громадській, науковій діяльності, а в цьому їм допоможе лише справжня щира самокритика”.

Після цих зборів гоніння на учнів Грушевського – І. Крип’якевича, М. Кордуби, О. Терлецького, а також М. Возняка та М. Рудницького (щоправда, останній не мав відношення до школи Грушевського. – *І. П.*) – продовжувалося й далі як в університеті, так і за його стінами. Більшість львівської інтелігенції вважала, що незабаром будуть проведені репресії. Однак тепер колективною жертвою знищування “внутрішніх ворогів” стали академічні установи гуманітарного профілю у Львові.

21 вересня 1946 р. Президія АН УРСР звернулася з листом до Ради Міністрів УРСР, у якому просила санкціонувати ліквідацію у Львові відділів інститутів літератури, історії та економіки і перевести основний склад наукових працівників цих відділів для роботи в інститутах Відділу суспільних наук у Києві⁵². 28 жовтня 1946 р. була прийнята відповідна постанова РМ УРСР про ліквідацію зазначених вище відділів у Львові⁵³. З цього приводу академік М. Возняк заявив, що ліквідація академічних установ у Львові – “це останній удар по наукових традиціях НТШ”⁵⁴. Основну масу працівників звільнили з роботи, а “найнебезпечніших” відправили до Києва, за висловом Олени Степанів, у “почесне заслання”⁵⁵.

У цей час було вивезено зі Львова І. Крип’якевича, І. Карпинця, В. Огоновського, Олену Степанів, Я. Ярему та, теоретично, М. Возняка, який фактично до Києва не переїхав (хоча мав влаштоване помешкання), а залишився у Львівському університеті. Його врятувало звання академіка і, у зв’язку з цим, певна фінансова незалежність⁵⁶. М. Кордуба незабаром на 72 році життя помер 2 травня 1947 р. О. Терлецького відправили на пенсію^{57*}.

І в Києві І. Крип’якевича не переставали цькувати. Я. Дашкевич зазначав: “Київські газети приносили погромні статті – немов вітали в цей спосіб історика в столиці: ... проф. Крип’якевич, прагнучи стати радянським вченим, мусить почати разом з усім загоном українських радянських істориків послідовну і рішучу боротьбу проти тих ворожих українському народові поглядів, які він, як послідовник М. Грушевського, проповідував і ширив. Навздогін, зі Львова, летіли звинувачення в фальсифікації етногенезу росіян та взаємовідносин Північної й Південної Русі ще до монголо-татарської навали”⁵⁸.

⁵² Культурне життя в Україні. Західні землі. Т. 1. – С. 347–348.

⁵³ Там само. – С. 357.

⁵⁴ *Ишук О.* Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи... – С. 32.

⁵⁵ Там само. – С. 18.

⁵⁶ *Дашкевич Я.* Боротьба з Грушевським та його школою. – С. 435.

⁵⁷ * Проте згодом дозволили працювати у львівському відділі Інституту археології АН УРСР, а у 1951–1952 рр. у відділі історії України Інституту суспільних наук АН УРСР. У 1950 р. ухвалою Вченої ради при Уповноваженому Президії АН УРСР йому надано науковий ступінь кандидата історичних наук без захисту дисертації. Помер 13 лютого 1958 р., похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

⁵⁸ *Дашкевич Я.* Іван Крип’якевич – історик України / Я. Дашкевич // І.П. Крип’якевич. Історія

І знову історик мусів виправдовуватися. У “Правде України”, а згодом у “Вільній Україні” з’явилася стаття І. Крип’якевича “Непорушне братство російського й українського народів”. У ній під ідеологічним тиском автор змушений був відмовитися від власних попередніх здобутків, стверджуючи: “Я – учень Грушевського. 35 років ... продовжував і розвивав концепції Грушевського ..., зображаючи в своїх працях походження українського народу як відвічне, відособлене від походження двох братніх йому народів – російського і білоруського”. Вчений змушений був “спокутувати свої попередні помилки”, щоб “з честю носити почесне звання радянського історика”⁵⁹. Публікація Крип’якевича викликала відповідну реакцію серед львівської інтелігенції. Олена Степанів у колі своїх колег висловила так: “... Стаття ця вимушена і мені було її боляче та неприємно читати. Хіба можна повірити, що людина, яка 35 років своєї наукової праці присвятила обґрунтуванню певних історичних поглядів, протягом одного–півтора місяців могла прийти до переконання, що вони помилкові і корінним чином змінити свої погляди... Безсумнівно, що Крип’якевич не щирий у своїх висловлюваннях, але він вимушений був виступити з такою статтею...” М. Деркач зазначила: “... Ніхто не повірить, що Крип’якевич написав свою покаяльну статтю щиро та добровільно. Кожен галичанин впевнений в тому, що Крип’якевич вимушений був займатися самобичуванням, а в іншому випадку він міг бути репресованим”. Навіть один із найбільших критиків історика В. Горбатюк висловив таку думку: “... Крип’якевич написав статтю з метою самозбереження...”⁶⁰ У травні 1948 р. київська депортація для І. Крип’якевича закінчилася, і повернення до Львова вже не являло собою небезпеки для краю^{61*}.

Після статті І. Крип’якевича, погромники школи Грушевського чекали подібного кроку й від М. Возняка. 29 листопада 1946 р. у “Вільній Україні” з’явилася стаття М. Бажана “До кінця викорчувати буржуазно-націоналістичні погляди в питаннях історії та літератури України”, в якій, окрім І. Крип’якевича як “послідовника Грушевського”, різко розкритикована тритомна “Історія української літератури” М. Возняка, “побудована за історичною схемою М. Грушевського”.

Кульмінаційним пунктом критичних виступів на адресу академіка, що дуже негативно відбилася на його подальшій роботі, стала рецензія М. Білецького “Нездійснений задум” на книгу “Титан праці”. У ній автор, виконуючи партійне замовлення щодо дискредитації М. Возняка, розкритикував ученого за помилки – невміння відрізнити головне від другорядного, відсутність необхідних висновків і узагальнень, надмірне вживання діалектизмів та наукових термінів, незграбно побудовані речення, бідність та одноманітність художніх засобів тощо. Загалом рецензент наголосив, що “М. Возняк ще й досі перебуває в полоні буржуазно-націоналістичних “теорій” Грушевського і Єфремова”⁶². М. Нечиталюк вважав, що справжнім автором

України. – Львів, 1990. – С. 12.

⁵⁹ Вільна Україна. – 1946. – 23 листоп.

⁶⁰ *Ицук О.* Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи... – С. 24.

⁶¹ * З приїздом до Львова І. Крип’якевич до 1950 р. працював в Українському музеї етнографії та художнього промислу АН УРСР, із 1951 р. – завідувач відділу історії України, у 1953–1962 рр. – директор Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові. Помер 21 квітня 1967 р., похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

⁶² *Клебан Л.* Наукова та громадська діяльність Михайла Возняка (1881–1954). – С. 135.

рецензії був не дніпропетровський літературознавець М. Білецький, а редактор книги М. Пархоменко, який “не звернув увагу автора та й залишив не виправленими деякі стилістичні недогляди в тексті”, оскільки це було “частиною задуманого плану розгону “впертого” вченого, який не спокутував своїх гріхів”⁶³.

Проте на цьому переслідування М. Возняка за грушевськіанство не припинилося. Зокрема, поет і літературознавець С. Крижанівський критикував його за статтю у збірнику “Леся Українка”, виданому з нагоди 75-річчя від дня народження поетеси у Львівському університеті в 1946 р. Він засуджував академіка за цитування “верховода українських буржуазних націоналістів”, що “плазує перед Грушевським, з пошаною називає фальсифікатора історії українського народу “одним з видатних спеціалістів – істориків і знавців побуту”. Метою статті С. Крижанівського та групи, що стояла за ним, було намагання закрити перед М. Возняком можливості друкуватися⁶⁴.

Упродовж 1946–1948 рр. М. Возняк зазнав цілеспрямованої критики. Головне вістря спрямовувалося на применшення його наукового доробку через невідповідність методології марксизму-ленінізму, зв’язках зі школою М. Грушевського.

Постанови ЦК КП(б)У “Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії Академії наук УРСР” (29 серпня 1947 р.) та “Про покращення викладання і політично-виховної роботи у вищих навчальних закладах УРСР” (15 жовтня 1947 р.) знову підняли нову хвилю цькування і переслідувань представників “школи Грушевського”. У Львівському університеті відбулося ряд засідань Ради вузу, на яких знову критикувалися антинаукові ворожі радянській ідеології погляди Крип’якевича, Рудницького, Терлецького та інших викладачів; встановлено систематичний контроль за якістю викладання суспільних наук, для чого практикувалося регулярне стенографування лекцій і семінарських занять із наступним рецензуванням і обговоренням їх на засіданнях кафедр і ряд факультетів; на I–II курсах всіх факультетів відбувалися т. зв. теоретичні співбесіди на тему “Ворожі антинаукові теорії Грушевського та його школи”⁶⁵. Така практика тривала в університеті й в наступні роки.

У 1947 р. Львівським обкомом КП(б)У було проведено три загальноміські наради інтелігенції. У рішеннях нарад зазначалося, що постанови ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У обговорені на партзборах всіх вузів, накреслено і реалізовується низка заходів, спрямованих “на непримирену боротьбу проти низькопоклонства перед буржуазною іноземщиною, проти буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського і їх конкретних носіїв”. У партійних документах стверджувалося, що “за невеликим винятком, на загальноміських і вузівських нарадах виступають одні й ті ж люди, каються, дають обіцянки виправити свої помилки і перебудуватися в подальшій роботі і на цьому все закінчується до наступних зборів”. Відзначалось, що “до таких як Рудницький, Терлецький і інші наша радянська більшовицька пропаганда не доходить і немає необхідності витратити на це сили. Від подібних людей потрібно позбуватися”. На нарадах критично оцінювалася робота партійної організації Львівських установ Академії наук УРСР за те, що “не врахувала тих особливостей в роботі колективів наукових

⁶³ Нечиталюк М. “Честь праці!”: Академік М. Возняк у спогадах та публікаціях / М. Нечиталюк. – Львів, 2000. – С. 73–74.

⁶⁴ Дашкевич Я. Постаті... – С. 435.

⁶⁵ Там само. – С. 433–434.

співробітників, що більшість із них місцеві виховувалися в умовах низькопоклонства перед західно-буржуазною культурою і наукою, в душі буржуазно-націоналістичних концепцій Грушевського⁶⁶.

У боротьбі проти “українського буржуазного націоналізму” партійні функціонери не забули й про розігнане у 1940 р. Наукове Товариство Шевченка, яке у 1947 р. відновило свою роботу в Мюнхені. Згідно з вказівками ЦК КП(б)У у Львові було влаштовано серію “акцій” щодо “викриття справжнього обличчя” НТШ й відповідного “виховання” західноукраїнської інтелігенції⁶⁷. В ході цієї ідеологічної кампанії головну роль відігравав Я. Галан, який насправді применшив історичне значення НТШ в історії української культури та науки, начіпляв на товариство різні політичні ярлики. Політизоване ставлення до оцінки історичної ролі НТШ, нав’язане сталінізмом, стало хрестоматійним для радянської історіографії, яка в діяльності Товариства виділяла два ідейно-політичних, а не наукових, напрямки: демократичний на чолі з І. Франком і В. Гнатюком і “буржуазно-націоналістичний”, ідеологом якого проголошувався М. Грушевський⁶⁸.

У складному становищі опинилися західноукраїнські літератори, особливо старої, т. зв. “буржуазної школи”, які звинувачувалися у націоналізмі. Постанова ЦК КП(б)У “Про перекидання і помилки у висвітленні історії української літератури” (серпень 1946 р.) зобов’язувала Спілку радянських письменників України (СРПУ) “посилити боротьбу з проявами ворожої буржуазно-націоналістичної ідеології”, а також добитися “опанування письменниками марксистсько-ленінської методології”⁶⁹. Історик О. Субтельний наголосив: “Це був похоронний дзвін по скромному повоєнному ренесансу української культури”⁷⁰. “Критиці” піддавалися, насамперед, поет П. Карманський і літературознавець, письменник М. Рудницький. 24 липня 1947 р. з доповіддю “Боротьба проти українського націоналізму” виступив Д. Мануїльський. 30 липня на загальних зборах львівських письменників критикувалися “ворожі твори” П. Карманського та вказувалося на “серйозні помилки в творах члена Спілки письменників М. Рудницького”.

На розширеному пленумі Правління СРПУ 15–20 вересня 1947 р. у Києві виступив голова львівської філії Спілки письменників П. Козланюк, який розкритикував П. Карманського і М. Рудницького. Особливо це стосувалося М. Рудницького, який “досі не виступив з таким твором, який засудив би ту підлу роботу, яку він десятками років проводив проти нашого народу, проти революції, проти нашої радянської ідеології...” П. Козланюк вимагав: “Час уже очистити наші лави від тих людей, які не хочуть разом з нами йти до спільної мети...”⁷¹

⁶⁶ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 3. – Оп. 2. – Спр. 591. – Арк. 34.

⁶⁷ Рубльов О. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції 20–50-ті роки ХХ ст. / О. Рубльов, Ю. Черченко. – Київ, 1994. – С. 222.

⁶⁸ Там само. – С. 223.

⁶⁹ Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали: у 2-х ч. – Київ, 1997. – С. 406–409.

⁷⁰ Субтельний О. Україна: Історія / О. Субтельний. – Київ, 1992. – С. 428.

⁷¹ Рубльов О. Цит. пр. – С. 228–229.

17 листопада 1947 р. на засіданні Президії СРПУ П. Карманського виключено зі Спілки письменників як “буржуазного націоналіста й апологета гітлеризму”, а М. Рудницького як “буржуазного націоналіста, що не роззброївся й продовжує стояти на ворожій антирадянській платформі”⁷². Зрозуміло, що П. Карманський і М. Рудницький у цих умовах мусили кожний по-своєму “перебудовуватися”, йти на компроміс із власним сумлінням. За умови поновлення в членах Спілки радянських письменників (ухвала Президії СРПУ від 29 вересня 1950 р.) М. Рудницький погодився (хоч й формально) стати співавтором одіозного збірника памфлетів “Під чужими прапорами” (фактично створений надісланим до Львова письменником В. Беляєвим). П. Карманського поновили в членах Спілки письменників України (ухвала Президії СРПУ від 24 листопада 1952 р.) за книги, в яких “викривав мерзенне обличчя Ватикану”⁷³. Однак зазначимо, що в добу сталінізму, коли постійно виникала проблема морально-етичного вибору, серед галицької інтелігенції не спостерігалося всеохоплюючої покірності й тотального конформізму. Зокрема, професор І. Свенціцький, директор Львівського державного музею українського мистецтва, у виступі на нараді художників у Львові 15 жовтня 1945 р. наголошував на важких матеріально-побутових умовах наукових працівників м. Львова, а “держава нічим не допомагає, стан трагічний..., наукові працівники повинні мати умови для своєї праці, а не жебракувати”⁷⁴. Львівські партійні функціонери намагалися зробити виступ І. Свенціцького “політично шкідливим і провокаційним”, що “відбивав настрої політично відсталого і реакційної частини інтелігенції, зв’язаної з рештками українсько-німецьких націоналістів”. До того ж додався ще й виступ ученого на відкритті виставки робіт львівських художників до дня Перемоги у травні 1946 р. у Львові, на якій не було виставлено жодної картини, що стосувалася б цієї теми. А сам Свенціцький закликав українських художників не брати приклад з російських, висловившись так: “... Не малюйте наші гори за московськими зразками...”⁷⁵

Зрозуміло, що така поведінка І. Свенціцького не задовольняла ні львівське, ні київське партійне керівництво. Навесні 1949 р. спеціальна комісія ЦК КП(б)У перевірила роботу музеїв Львова, яка зробила висновок про “недбалість підбору кадрів наукових співробітників”, у результаті чого до деяких музеїв “проникли ворожі елементи”. Зокрема наголошувалося, що колектив Львівського державного музею українського мистецтва повністю складався з місцевих кадрів, вихованих ще у довоєнній Польщі, які не повністю опанували “принципи науково-дослідної роботи радянських музеїв”. І. Свенціцький звинувачувався у пропаганді “формалістичної творчості низки українських художників-емігрантів”, гальмуванні перебудови науково-експозиційної роботи, періодичному закритті радянського відділу під приводом низької якості художніх творів радянських митців. Комітет у справах мистецтва УРСР рекомендував замінити директора музею І. Свенціцького та його заступника М. Драгана⁷⁶.

⁷² Рубльов О. Цит. пр. – С. 228–229.

⁷³ Гетьманчук М. Цит. пр. – С. 159.

⁷⁴ Культурне життя... – Т. 1. – С. 293.

⁷⁵ Іщук О. Реакція львівської інтелігенції на розгром історичної школи... – С. 10–11.

⁷⁶ Рубльов О. Цит. пр. – С. 233–234.

Республіканське партійне керівництво, ігноруючи місцеві творчі сили, почало “зміцнювати” творчий потенціал західноукраїнських митців за рахунок прибулих художників, скульпторів, літераторів з інших регіонів. До Львова прибули демобілізовані офіцери, орденоносці, художники Леонов, Сіпер, Любчик, Ліщінер, Левицький, Борейко⁷⁷. Один з них – В. Любчик у грудні 1949 р. був призначений заступником директора Львівського державного музею українського мистецтва. Він створив спецфонд “націоналістичних творів” (портрети січових стрільців, діячів церкви, австрійського двору, творів художників, що виїхали на Захід, репресованих художників), що нараховував 2 155 експонатів. Окрім художніх творів, у спецфондах бібліотеки Академії наук із музею було передано 4,5 тис. томів “буржуазно-націоналістичної літератури”⁷⁸. “Націоналістичні антирадянські експонати” – живопис і графіку палили, скульптуру розбивали молотом. Знищення великої частини художніх творів колишнього Національного музею було актом вандалізму, одним із багатьох злочинів, заподіяних українській культурі в часи сталінізму.

Відчутної критики зазнали й композитори Галичини у зв’язку з прийняттям постанови ЦК ВКП(б) від 10 лютого 1948 р. “Про оперу “Велика дружба” В. Мураделі”. У резолюції загальноміських зборів (квітень 1946 р.) композиторів Львова стверджувалося, що “незадовільна” оцінка стану сучасної музики вищим партійним керівництвом цілком і повністю стосується музичного мистецтва Львова. У “національній обмеженості, захопленні реакційною романтикою минулого, яке несе елементи націоналістичного намулу, в недостатньому вивченні музичної спадщини російського народу” критикувалася музична творчість М. Колесси, С. Людкевича, Р. Сімовича, А. Солтиса.

Львівська організація Спілки радянських композиторів України на чолі з С. Людкевичем звинувачувалась “у відірваності від реального життя, незадовільним оволодінням марксистською естетикою, відновлюванням мотивів галицького колориту, далекого від багатства народної української музики, копіюванням гірших рис формалістичної музики буржуазного світу”⁷⁹.

За прояви “буржуазно-націоналістичної ідеології” у квітні 1948 р. 16 працівників із професорсько-викладацького складу було звільнено з роботи у Львівській консерваторії, серед них – М. Колесса, С. Крушельницька, Г. Левицька, Ю. Кріх та ін.⁸⁰ У січні 1948 р. засуджено на 10 років тюремного ув’язнення з поразкою в правах на 5 років після відбуття покарання і конфіскацією майна відомого композитора і директора Львівської консерваторії В. Барвінського⁸¹. Загалом зі Львова у повоєнний час було репресовано 53 музикантів, із них – 6 композиторів, 5 диригентів, 11 співаків хорової капели “Трембіта”. Серед них такі відомі, окрім В. Барвінського, як Б. Кудрик, М. Скорик, Л. Сич та інші⁸².

Зазначимо, що не тільки представники вищих навчальних закладів були об’єктом звинувачень у “буржуазному націоналізмі”, але й працівники відділів академічних

⁷⁷ Культурне життя... – Т. 1. – С. 366.

⁷⁸ Там само. – С. 674.

⁷⁹ ДАЛО. – Ф. 1860. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 128–130.

⁸⁰ Культурне життя... – Т. 1. – С. 550–553.

⁸¹ Там само. – С. 518–521.

⁸² Літопис нескореної України. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 352–353.

інститутів України, яких на початку 1946 р. у Львові нараховувалося 13 – археології, історії, літератури, мовознавства, фольклору і етнографії, економіки, енергетики, геології, гідробіології, теорії пружності, геохімії, географії квіткових спорових рослин, теорії ймовірності. Всього у 1946 р. у львівських відділах працював 161 науковець, із них – 11 академіків і членів-кореспондентів, 28 докторів і кандидатів наук, не рахуючи тих, що мали іноземні наукові ступені⁸³. Від 6 березня 1950 р. Президія АН УРСР ліквідувала сектор словників у відділі мовознавства, а його керівника, Л. Гумецьку, переведено на посаду старшого наукового співробітника; звільнено від керівництва відділу мовознавства І. Свенціцького і з посади наукового співробітника Д. Бандрівського; реорганізовано відділ археології в групу на чолі з М. Смішком.

Зі середини 1948 р. до середини 1950 р. з академічних наукових установ Львова було звільнено 50 співробітників, у тому числі 37 представників галицької інтелігенції⁸⁴. На 1 січня 1951 р. в академічних відділах Львова працювало 85 наукових співробітників, із них – 4 академіки і члени-кореспонденти АН УРСР, один член-кореспондент Академії архітектури СРСР (О. Кульчицька) і 47 докторів та кандидатів наук. Чисельність місцевих учених становила 36,5 відсотків наукових працівників⁸⁵. Недостатньо велася робота з підготовки молодих наукових кадрів, львівські установи по суті не отримували місць в аспірантурі. Тому потрібно було радикально міняти роботу академічних установ Львова для підвищення рівня їх наукових досліджень, перетворення їх у наукові центри західних областей України.

Зусиллями львівських науковців за підтримки окремих керівників Академії наук на спільному засіданні президії АН УРСР і АН СРСР 20 жовтня 1950 р. визнано доцільним на базі існуючих у Львові науково-дослідних установ АН УРСР організувати Львівську філію АН УРСР із безпосереднім підпорядкуванням Президії АН УРСР. У складі філії створювалися інститути – геології корисних копалин, суспільних наук, агробіологічних наук, машинознавства і автоматики. 21 лютого 1951 р. Сталін підписав відповідну постанову Ради Міністрів СРСР.

Створення Інституту суспільних наук мало на меті об'єднати вчених-суспільствознавців, що дозволяло би партійним організаціям впливати на них, контролювати їх дослідження та використовувати інтелектуальний потенціал для утвердження радянської системи у західних областях України.

Одним із засобів впливу на населення західноукраїнських земель стала національно-мовна політика сталінського режиму, суть якої полягала у втручанні у внутрішній розвиток української мови, спрямований на нищення її самобутніх рис і зближення з російською мовою⁸⁶. Мовою викладання у Львівському університеті, як і в більшості вузів галицького регіону, у повоєнний час стала переважно російська. У доповідній записці Львівського обкому партії (1947 р.) ЦК КП(б)У про мову викладання у Львівських вузах зазначалося, що професорсько-викладацький склад ЛДУ

⁸³ *Галайчак Т.* Інститут суспільних наук: сторінки історії / Т. Галайчак, О. Луцький // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. праць. – Вип. 7. – С. 32–34.

⁸⁴ *Культурне життя...* – Т. 1. – С. 645.

⁸⁵ *Галайчак Т.* Інститут суспільних наук... – С. 34.

⁸⁶ *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциту. Документи і матеріали.* – Київ, 2005. – С. 6.

налічував 254 особи, з яких українську мову знали 169, читали лекції українською – 157, знали українську, але читали російською – 12 осіб⁸⁷.

Російська мова, таким чином, стала опановувати не тільки вузи і технікуми, але й театри, збільшувалася кількість російських шкіл у західному регіоні. У 1948 р. у школах із українською мовою викладання навчалося учнів у 6 разів більше, ніж у російських. Водночас українських шкіл у Львівській області було у 20 разів більше, проте в кількісному відношенні на одну школу з українською мовою навчання припадало лише 142 учні, тоді як з російською мовою викладання – 465. Більше того, зі всіх 926 українських шкіл лише 68 було середніх, тобто 7 відсотків від загальної кількості, в той час як відсоток середніх шкіл серед російських становив 38% від їх загального числа, а кількість учнів у російських середніх школах складала 55% або 12 225 з усіх 22 327 учнів цих шкіл⁸⁸.

Слід зазначити, що окремі представники західноукраїнської інтелігенції, навіть лише прорадянськи орієнтованої, знаходили в собі мужність ставати на захист рідної мови. М. Кіх, відома громадська діячка, у виступі 6 січня 1949 р. на пленумі Львівського обкому КП(б)У, говорячи про дискредитацію української мови, наголошувала: “Зараз ми знаходимося в таких умовах, коли нам треба звертати увагу і на національну форму”. Вона також відзначала, що в університеті марксизму-ленінізму були випадки, коли викладач, незважаючи на те, що в аудиторії багато місцевих, лекцію читав російською мовою. В деяких інститутах навіть доходило до того, що ставили на голосування, якою мовою читати. На багатьох підприємствах, де працювало більшість місцевих робітників, гасла, плакати були російською мовою⁸⁹.

Відомий публіцист Я. Галан також не погоджувався з тими явищами, особливо у сфері культури, які відбувалися на західноукраїнських землях. У листі від 11 вересня 1949 р. до Львівського обкому партії він наголошував на низькому прийомі студентів з місцевої молоді до університету, викладанні предметів російською мовою на юридичному, фізико-математичному і геологічному факультетах. Він обурювався з приводу цілковитого зникнення української мови з кіноафіш, появи на трамвайних маршрутах надписів російською мовою або російським правописом: “На перший погляд, – писав Я. Галан, – може здаватися, що це дрібниці, однак ці дрібниці також роблять політику”⁹⁰.

Виступи Я. Галана проти бюрократичної тяганини, головотяпства, зловживань у роботі місцевих партійних, радянських і господарських органів викликали недобре відношення до нього окремих чиновників. Ця принциповість публіциста дорого йому коштувала. Він став небажаним для сталінського режиму – затримано вихід книги памфлетів, знищено весь тираж книги “Їх обличчя”. Його п’єси “Під золотим орлом” і “Любов на світанні” так і не побачили сцени за життя автора. У вересні 1948 р. за скороченням штату Я. Галана звільнено з посади спецкора газети “Радянська Україна”⁹¹.

⁸⁷ Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 1096. – Арк. 34–35.

⁸⁸ Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-і роки ХХ ст.) / Т. Марусик. – Чернівці, 2002. – С. 179.

⁸⁹ Культурне життя... – Т. 1. – С. 593.

⁹⁰ Там само. – С. 623.

⁹¹ Ленінська молодь (Львів). – 1989. – 14 берез.

Після вбивства 24 жовтня 1949 р. Я. Галана серед інтелігенції Львова арештовано О. Дучимінську, О. Степанів, її сина Я. Дашкевича та багато інших. Із навчальних закладів виключено 110 студентів, посібників і однодумців “українських буржуазних націоналістів”, також звільнено з роботи ряд викладачів, “нездібних або не бажаючих здійснювати найвідповідальнішу роботу по ідейному вихованню студентів”.

На нараді активу працівників вузів і технікумів Львова 6 березня 1950 р. відзначалося, що зі сільськогосподарського інституту виключено студентів Божейко, Петелько та інших, які поділяли погляди вбивці Я. Галана; з університету – українських націоналістів Пущика, Громяка, Патерак, Волосянку, “єврейських націоналістів” Кутика, Писаренка. У Львівському педінституті звільнено викладачів “буржуазних націоналістів” Маковського, Терлецького, Бабія тощо. “В значній мірі, – зазначав у своєму виступі секретар Львівського міськкому КП(б)У Н. Стогній, – очищено від ворожих елементів колективи політехнічного, ветеринарного, медичного, лісотехнічного інститутів, державної консерваторії та інших вузів і технікумів міста”⁹².

У повоєнні роки сталінське керівництво нав’язувало західноукраїнському суспільству “єдино правильний” марксистсько-ленінський світогляд, надзвичайно низьке розуміння культури, звівши всю широту й різноманітність її функцій до обслуговування політичних цілей ВКП(б). Загалом освіта, наука й культура в західних областях України у післявоєнний час стали крайньо заідеологізованими. За період від 1946 до 1951 рр. було прийнято 12 найбільш значних постанов ЦК КП(б)У з ідеологічних питань. Для галицької інтелігенції вони передбачали фізичне й моральне приниження, систему ідейно-політичного тиску.

Після смерті Й. Сталіна 26 травня 1953 р. прийнята постанова ЦК КПРС “Про політичне і господарське становище західних областей Української РСР”. У постанові стверджувалося про низьку ефективність роботи колгоспів, “грубе викривлення ленінсько-сталінської національної політики”, що викликало “серйозне незадоволення населення західних областей України”. Зокрема підкреслювалася дискримінація кадрів з місцевих українців, бо “майже всі керівні пости в партійних і радянських органах зайняті працівниками, скерованими зі східних областей УРСР та інших республік Радянського Союзу”. Із 311 керівних працівників обласних, міських і районних партійних органів західних областей тільки 18 були місцеві.

Особливо боляче, зазначалося в постанові, сприймалося населенням Західної України загальна недовіра до місцевих кадрів із числа інтелігенції. Наприклад, із 1 718 професорів і викладачів вищих навчальних закладів міста Львова з числа західноукраїнської інтелігенції налічувалося тільки 320 осіб, зі складу директорів цих навчальних закладів немає жодного вихідця зі Західної України, а з 25 заступників директорів тільки один був західним українцем.

Найвище партійне керівництво Радянського Союзу визнавало неприйнятним викладання у вищих навчальних закладах Західної України більшості дисциплін російською мовою. Наводилися відповідні приклади. Зокрема, у Львівському торговоекономічному інституті всі 56 дисциплін викладалися російською мовою, а в лісотехнічному інституті з 41 дисципліни українською мовою викладаються тільки чотири. Аналогічна ситуація була і в сільськогосподарському, педагогічному і поліграфічному

⁹² Культурне життя... – Т. 1. – С. 635, 639.

інститутах. У зв'язку з тим у постанові підкреслювалося, що “ЦК КП України і обкоми партії західних областей не розуміють всієї важливості збереження і використання кадрів західноукраїнської інтелігенції. Фактичне переведення у західноукраїнських вузах на російську мову широко використовують ворожі елементи, називаючи ці заходи політикою русифікації”⁹³.

Тому Президія ЦК КПРС сприймала таку господарську і національно-політичну ситуацію як результат недооцінки ЦК КП України і Ради міністрів республіки важливого загальнодержавного політичного значення зміцнення радянської влади в західних областях. Вона визнала незадовільним керівництво з боку республіканських партійних і радянських органів західним регіоном України. У зв'язку з цим звільнено з посади першого секретаря ЦК КПУ Л. Мельникова. На його місце рекомендовано О. Кириченка, а першим заступником голови Ради міністрів – О. Корнійчука. Партійне керівництво СРСР зобов'язувало КП України та обкоми партії західних областей покінчити з викривленням у національній політиці, зокрема, зі “шкідливою практикою висунення на керівну партійну і радянську роботу в західних областях переважно працівників з інших областей УРСР та інших республік Радянського Союзу, а також з недооцінкою політичного значення викладання у вузах Західної України українською мовою”, викликало “сміливіше висувати на керівні посади в партійні, радянські та господарські органи працівників із Західної України, уважно ставитися до збереження і використання кадрів західноукраїнської інтелігенції, сміливіше висувати її кращих представників на керівні посади у навчальних закладах, а також в наукових, культурних та інших установах”, і врешті решт “забезпечити наявність у керівному складі ЦК КП України та уряді Української РСР працівників із західних українців”.

Постанова зобов'язувала ЦК КП України, РМ УРСР і обкоми партії покінчити з адмініструванням у роботі, рішуче припинити свавілля і беззаконня щодо населення, розгорнути широку масово-політичну й агітаційно-пропагандистську роботу.

Йшлося також про “ліквідацію в західних областях України буржуазно-націоналістичного підпілля”. Однак зазначалося, що “при здійсненні необхідних каральних заходів супроти дійсних ворогів радянської влади не допускати перегинів, які викликають справедливе незадоволення широких верств населення”⁹⁴.

Не висвітлюючи перебіг, подій зазначимо, що 26 червня 1953 р. Л. Берію заарештували, а 2–7 липня відбувся пленум ЦК КПРС, на якому його звинувачено у численних гріхах і названо “заклятим ворогом народу”, “агентом міжнародного імперіалізму”, а в грудні 1953 р. – розстріляно.

Відзначимо, що все-таки за короткий час на виконання згаданої постанови ЦК КПРС було призначено з місцевих кадрів на керівні посади ректорів, деканів, завідувачів кафедр, директорів науково-дослідних інститутів, прийнято в аспірантуру велику кількість місцевих випускників вузів. До прикладу, у червні 1953 р. відбулися значні зміни у керівництві Львівською філією Академії наук та окремих інститутів.

⁹³ Лаврентій Берія. 1953. Стенограмма июльского пленума ЦК КПСС и другие документы. – Москва, 1999. – С. 46–47.

⁹⁴ Лаврентій Берія. 1953... – С. 48–49.

Директором Інституту суспільних наук було призначено видатного історика, професора І. Крип'якевича, а його заступником знаного археолога М. Смішка⁹⁵.

Зрозуміло, що після усунення Л. Берії короткотривалий процес пом'якшення дій тоталітарного режиму в західних областях України, орієнтації на місцеві кадри був різко припинений, проте повністю його зупинити вже було неможливо. Адже відносно значний приплив місцевої молоді у вищі навчальні заклади, наукові та культурно-освітні установи мав, безсумнівно, позитивний вплив на подальший розвиток соціально-економічного і суспільно-політичного життя в західних областях України.

Ivan Pater. Ideological propaganda attack of Stalinist regime on galychyna people (1944–1953)

This article analyzes the activity of the party and soviet structures of URSR about rooting into the consciousness of galychyna people communistic ideology and counteracting the national-liberation movement on west lands of Ukraine in post-war period. It shows reasons of imposing a “one true” marksist-leninist outlook to west ukrainian citizens.

Disclosed deactivation of political work among the population of the western regions of the URSR by the union and republican party organizations, that made appropriate decisions on exposing nationalism in the field of history, literature and art in particular. The article emphasizes on the direction of ideological work on involvement Galychyna intelligence on the soviet authorities's side. Shown the political and criminal terror made on Galychyna intelligent people. Highlighted different propaganda methods and mean of the regime (oral and printed propaganda, radio and television usage, use of the press). Some changes in the personnel policy of the communist party after Stalin's death were emphasized, which contributed to the active promotion of leadership positions in local staff. Positive consequences of this process for sicio-political development and economic relationships in region were emphasized.

Key-words: Galychyna people, west regions, national-liberation movement, intelligent people, totalitarian regime, idelological-propaganda work.

⁹⁵ Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – Львів, 1996. – Т. 2: 1953–1966. – С. 47–58.